

Autobiografische hoofdstukken en de geschiedenis van de psychologie.

Charles J. de Wolff

Inleidende opmerkingen.

Toen ik indertijd een uitnodiging ontving van het ADNP om een autobiografisch verhaal te schrijven was ik aangenaam verrast. Ik herinnerde me een gesprek van lang geleden over een pas overleden collega. Wij vonden het toen jammer dat zo weinig was vastgelegd over wat hij had meegemaakt. En we constateerden dat dat een gemis was voor toekomstige geschiedschrijvers. Ik wilde daarom graag op de uitnodiging ingaan. Dat confronteert je dan wel met vragen. Ik heb een heel lange loopbaan achter de rug. Ik begon met de studie in 1947. En ik achtte mezelf niet in staat over die hele loopbaan een verhaal te schrijven. Ik zou dus keuzes moeten maken. Wat zijn voor de geschiedenis de meest interessante periodes? Ik realiseerde me dat ik tot de eerste naoorlogse generatie behoor. (de oorlog van 1940-1945!). Toen ik begon met de studie waren er minder dan 100 psychologen in Nederland. Vandaag zijn het er meer dan 30.000. Het meest opmerkelijke van de psychologie is dat het aantal beroepsbeoefenaars zo spectaculair is gegroeid. Geen enkel ander beroep kent zulke groeicijfers.

Die groei werd, toen ik met mijn studie begon, geenszins verwacht. Eind zestiger jaren dacht men nog dat vooral sociologie sterk zou groeien. En in die tijd verwachtte men ook grote werkeloosheid onder psychologen. De situatie van vandaag werd door niemand voorzien.

Vandaar dat ik meende dat ik het beste zou kunnen schrijven over het begin van mijn loopbaan. Dat is de periode dat ik bij de Mariene werkte. (1953-1960), en later toen ik bij Hoogovens werkte (1960-1976).

Ik behoor niet tot de pioniers. Dat waren de 36 psychologen die in 1938 het NIPP oprichtten. Dit was de groep met zeer veel maatschappelijke invloed, met psychologen zoals Waterink, Rutte en de Quai.

Een volgende generatie – die voor de oorlog met de studie was begonnen – heeft eveneens een heel duidelijk stempel gedrukt op de ontwikkeling. Dat waren psychologen die na de oorlog hoogleraar werden – en/of hoofd waren van een adviesbureau of een psychologische dienst. Psychologen zoals Wijngaarden, de Graaf, Snijders, Vollenbergh, de Groot, Duijker; om er maar enkele te noemen.

Ikzelf behoor tot de generatie, die begon met te studeren na de oorlog, en tot de arbeidsmarkt toetrad in de loop van de vijftiger jaren. Dat is de generatie die het begin van de snelle groei heeft meegemaakt.

Voor geschiedschrijving moet het bijzonder interessant zijn na te gaan hoe die spectaculaire groei mogelijk was. Dan moet men niet alleen kijken naar wat psychologen deden, maar ook naar hoe de vraag zich heeft ontwikkeld. Wat deden opdrachtgevers en cliënten; waarom schakelden die psychologen in.

Daarom wil ik mij in mijn verhaal niet beperken tot het beschrijven van wat ik heb gedaan. Ik heb veel te maken gehad met opdrachtgevers, en zal daarom pogen hier de nodige aandacht aan te besteden.

Documentatie

Bij het schrijven ontdekt men al heel snel hoe beperkt het geheugen is. Veel is vergeten en je weet niet of datgene wat je hebt onthouden wellicht is vertekend.

Maar ik heb nog wel wat bewaard uit die tijd. Rapporten en correspondentie borg ik op in mappen, en dank zij een huis met veel bergruimte is lang niet alles opgeruimd. Ook heb ik redelijk veel gepubliceerd over mijn werk bij de Marine, vooral in het Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie.

Ik heb altijd moeite gehad om boeken weg te doen. Vandaar dat ik nog steeds beschik over publicaties die ik in die tijd kreeg (dissertaties , oraties, enz.) en boeken die ik kocht om mijn vak te leren.

Ik heb een groot deel daarvan aan het ADNP overgedragen. Het heeft duidelijk geholpen met het schrijven.

Een ander punt is dat je terugkijkend naar heel andere zaken kijkt dan je deed in het begin van je loopbaan. Zaken die je toen als vanzelfsprekend zag , roepen nu vragen op.

Ook merk je dat verhoudingen toen duidelijk anders waren dan nu.

In mijn militaire opleiding werd mij te verstaan gegeven dat ondergeschiktheid de ziel van de krijgstucht is. De afstand tot leidinggevenden was groot. Je werd aangesproken met je achternaam en jij en jou.maar je baas was U.

Ik ben er niet onder gebukt geweest; in tegendeel, ik kijk nog steeds met plezier terug naar mijn Marinetijd. Ik kreeg er enorm veel ruimte om mijn vak te leren en mijn werk te doen.

Mijn tijd bij de Koninklijke Marine.

In het voorjaar van 1955 nodigde van der Giessen mij uit om bij hem in het Marine Opkomst Centrum (M.O.C.) te komen werken. V.d. Giesen was marineofficier, en studeerde net als ik psychologie aan de Vrije Universiteit. Hij was in 1948 met de studie begonnen; ik in 1947. We zagen elkaar bij de colleges van Waterink. Hij was hoofd selectie en had van de Marineleiding toestemming gekregen om psychologie te gaan studeren.

Het M.O.C. was in Voorschoten. Al het marinepersoneel moest daar naar toe voor medische en psychologische keuring. Dat ging jaarlijks om zo'n 10.000 personen. Ik accepteerde de uitnodiging en werd geplaatst bij de psychologische dienst. (zie de bijlage voor een bijschrijving van het M.O.C.) Mijn taak bestond voor een deel uit interviewen van en rapporten schrijven over kandidaten die solliciteerden naar een beroepsfunctie bij de Marine. Een ander deel bestond uit onderzoek naar validiteit en betrouwbaarheid van tests.

Ik studeerde af in december. Inmiddels had van der Giessen er voor gezorgd dat ik mijn dienstplicht kon vervullen bij de Marine. Oorspronkelijk was ik bestemd voor een officiersopleiding bij de landmacht. Enkele dagen na mijn afstuderen kreeg ik een oproep om op 4 jan. 1954 te beginnen met mijn militaire vorming in Hilversum. Bij opkomst ontdekte ik dat ik deel ging uitmaken van een groepje van 16 man, bestaande uit artsen en ingenieurs. Ik was de enige psycholoog.

De opleiding was kort; 6 weken. Ik werd beëdigd en vervolgens geplaatst in Voorschoten waar ik verder kon gaan met de werkzaamheden waarmee ik in 1953 was begonnen.

Militaire dienst duurde 20 maanden. Aan het eind heb ik rondgekeken wat ik zou gaan doen. De Marine deed mij toen een mooi aanbod om daar te blijven werken, maar nu als wetenschappelijk ambtenaar. Dat heb ik gedaan tot 1960. In 1960 heb ik half time bij Hoogovens en half time bij Marine gewerkt. In januari 1961 ging ik full time werken bij Hoogovens.

V.w.b. mijn werk bij de Marine is het zinvol dat te zien tegen de achtergrond van de ontwikkeling van de psychologie in die organisatie. Het is dan nuttig drie perioden te onderscheiden.

De eerste periode begint in 1944. Dan besluit de Marine om psychologische tests te gaan gebruiken voor de selectie en de indeling van personeel. De Marine heeft dan nog geen afgestudeerde psychologen in huis.

In de tweede periode, die begint in 1954, zijn er twee afgestudeerde psychologen, en geleidelijk aan komen er meer.

De derde periode begint in 1961. Het Marine Opkomst Centrum wordt opgeheven: de selectie verhuisd naar Hilversum.

De psychologen worden ondergebracht in de Afdeling Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek, hetwelk een onderdeel is van het Ministerie in Den Haag.

Mijn werkzaamheden spelen zich nagenoeg geheel af in de tweede periode.

Periode 1.

In 1944 voorziet de Marine dat zij zal worden geconfronteerd met grote aantallen oorlogsvrijwilligers en miliciens die in de organisatie moeten worden opgenomen. Men vraagt zich af hoe dit op een effectieve en efficiënte wijze kan worden gedaan. Twee officieren krijgen de opdracht om te verkennen hoe dit kan worden aangepakt. Op dat moment opereert de Marine in Engeland. De betrokken officieren komen tot de conclusie dat men het beste de aanpak van de Engelse Marine kan overnemen. De Marine heeft zelf geen psychologen in dienst, maar de Engelse Marine wel. Die zijn goed op de hoogte van wat er zich op het gebied van selectie heeft afgespeeld (zie voor nadere bijzonderheden het boek van Philip Vernon: "Personel Selection in the British Forces", en ook "The Structure of Human Abilities").

De Marine volgt het advies op en de Engelse testbatterij wordt vertaald. De eerste oorlogsvrijwilligers worden getest op 9-11-1944, aan boord van H.M. Oranje Nassau.

In mei 1945 wordt het selectiecentrum overgeplaatst naar H.M. Royal in Skegness. In januari 1946 vindt de overgang plaats naar het M.O.C. in Voorschoten.

De uitvoering van de procedure ligt in handen van niet-psychologen (officieren van speciale dienst en later ook enkele werkstudenten).

Al spoedig blijkt dat de vertaling van het diktee niet adequaat is. De Marine zoekt naarstig naar iemand die daar verstand van heeft, en vindt een vroegere hoofdonderwijzer, die op dat moment in Nederlands Indië zit. Hij wordt met spoed ingevlogen, en wordt hoofd van de psychologische dienst.

Eind 1945 vraagt van der Giessen, die op dat moment marineofficier is, maar veel belangstelling heeft in psychologisch onderzoek, overplaatsing naar Skegness. Hij komt daar in november 1945, en wordt spoedig hoofd selectie.

In 1948 krijgt hij toestemming om psychologie te gaan studeren aan de VU (zie voor de beschrijving van die periode zijn doctoraal scriptie). Eind 1953 doet hij zijn doctoraal examen.

In periode 1 zijn psychologische tests al heel gauw een volledig geaccepteerde zaak. Vanuit het gezichtspunt van de marineleiding is Voorschoten een goed lopend bedrijf, dat de grote stroom van personeel goed weet te verwerken. In deze hele periode worden ca. 75.000 personen getest.

Maar van der Giessen is niet tevreden. Al in de tijd dat hij nog in Engeland werkte, heeft hij kennis gemaakt met Engelse en Amerikaanse psychologen.. De Amerikaanse defensieorganisatie had al vroeg een liaison officer in Londen; o.a. Cronbach en Geldard hadden die functie vervuld). Vooral de Amerikanen hadden indrukwekkende vooruitgang met selectiemethoden geboekt.

In Amerika begon toen al een discussie op gang te komen over “klinisch vs statistisch”, ook wel “klinisch vs actuaristisch genoemd”. Heel veel onderzoek liet zien dat selectie baseren op beoordeling weinig effectief was, en steeds meer werd er op aangedrongen selectie te baseren op empirisch onderzoek, waarbij tests werden gecorreleerd met latere prestaties.

De marinemethode was, ondanks het gebruik van paper en pencil tests, toch in wezen een klinische methode, zoals eigenlijk overal elders in Nederland.

In Nederland waren nog maar heel weinig mensen in die tijd op de hoogte van wat er in de Verenigde Staten was gebeurd. In de universitaire opleiding was er nog maar heel weinig van te vinden. In WOII hadden de Amerikanen 2000 psychologen die voor de strijdkrachten werkten. In Nederland waren er in het totaal 50 psychologen, waarvan niemand voor de strijdkrachten werkte.

Van der Giessen besloot daar verandering in te brengen. Allereerst zorgde hij er voor dat er Amerikaanse tijdschriften beschikbaar kwamen. Toen ik begon te werken trof ik “Personnel Psychologie”, “Psychometrie” en “Journal of Applied Psychology” aan.

Ook kwamen via het Technisch Documentatie Centrum voor de Krijgsmacht een vloed van rapporten van de Amerikaanse defensie organisaties binnen. Verder stond op het ministerie een compleet exemplaar van het rapport van het Army Aviation Psychology Program. Ik was daarvan zeer onder de indruk en heb het deel van Guilford laten kopiëren. Ik heb daar later veel plezier van gehad bij testconstructie.

Om onderzoek te doen moesten regelmatig de resultaten van opleidingen naar Voorschoten komen. Van der Giessen bezocht de opleidingen en maakte daar afspraken over.

Verder regelde hij het in dienst nemen van een assistent voor het verrichten van statistische berekeningen.

Als laatste regelde hij het in dienst nemen van een psycholoog die het onderzoek moest gaan doen. Dat was ik.

Zo eindigde periode 1 met het voorbereiden van empirisch onderzoek.

Periode 2: 1954-1961.

In de zomer van 1954 gaat het hoofd van de psychologische dienst, Lt1 Smit, met pensioen. Hij wordt opgevolgd door LTZ1 Langelaar.

Langelaar was zijn loopbaan begonnen in het onderwijs. Vlak na de oorlog kwam hij bij de psychologische dienst van de Landmacht. Daar heeft hij o.a. gewerkt met v.d. Graaf, die later hoofd van de psychologische dienst bij Philips werd.

Er was een regelmatig contact tussen de psychologische diensten van de strijdkrachten. Daar moet van der Giessen hem hebben leren kennen, en zich hebben gerealiseerd dat hij een goede opvolger voor Smit zou zijn.

Van der Giessen begon al kort na zijn afstuderen aan het werken aan zijn proefschrift. Dat leidde er toe dat hij veel aan anderen overliet. De contacten met het ministerie werden al spoedig vooral door Langelaar verzorgd. Langelaar was een uitgesproken netwerker (hoewel dat woord toen nog niet bestond). Hij kende heel veel mensen, hij wist al heel snel in een gesprek op te pakken met welke problemen zijn gesprekspartner bezig was, en suggesties te doen hoe psychologen zouden kunnen helpen bij het vinden van oplossingen. Hoewel er nog maar weinig psychologen waren realiseerde hij zich al snel hoe hij die kon vinden. De oplossing die van der Giessen had gevonden voor de Wolff kon ook voor anderen worden gebruikt. Hij ging op zoek naar studenten psychologie die nog hun dienstplicht moesten vervullen, en hij zorgde er voor dat hij ook goede contacten opbouwde met universiteiten. Zo kon hij veelbelovende mensen aantrekken. In periode 2 werden op die manier 7 psychologen naar het M.O.C. gehaald, in periode 3 volgden nog vele anderen. Uit die groep zijn veel hoogleraren voortgekomen: de Wolff, Drenth, van Veldhoven, Hofstee, Bagchus, Allegro en Veen. Opmerkelijk is het grote aantal proefschriften, geschreven door marinepsychologen, niet minder dan 17 verschenen er tussen 1957 en 1984.

De uitvoering van de plannen van der Giessen

In periode 2 moest de personeelsselectie een duidelijk empirische grondslag krijgen. In periode 1 had van der Giessen daartoe de nodige voorbereidingen getroffen. Maar nu moest dat worden uitgevoerd.

Van der Giessen was begonnen met zijn proefschrift. Hij liet die uitvoering in grote mate aan mij over. Ik was daarop weinig voorbereid. Het opleidingsprogramma aan de VU had zich maar in zeer beperkte mate met methodiek bezig gehouden. Dat stond nog helemaal in continentaal- Europese traditie. Een groot deel was filosofie. De leerstoel theoretische psychologie werd bekleed door een filosoof. Pas na mijn kandidaatsexamen had ik een tentamen afgelegd in statistiek. Al ik me goed herinner was dat toen nog een keuzevak. Ik moest een aantal hoofdstukken bestuderen uit ten Seldam "Psychologische hoofdstukken" (1926). Dat was geschreven voor onderwijzers die hun hoofdakte wilden behalen. Het ging vooral over gemiddelden en correlatie coëfficiënten.

In Voorschoten ontdekte ik al snel dat dit een veel te beperkte bagage was. Ik ontdekte een Amerikaans testboek (Garret), dat werd gevolgd door vele anderen over statistiek, methodiek, testconstructie, factoranalyse enz.

Mijn periode bij de Marine is er een geweest waarin ik het vak leerde door driftig boeken, tijdschriften en rapporten te lezen.

Tijdens mijn studie aan de VU had ik een stage gevolgd bij het Laboratorium voor Toegepaste Psychologie. Daar werd veel aandacht besteed aan observatie- en

projectietests. Dat had mij er toe gebracht om een cursus te volgen over het gebruik van de Rorschachtest. Verder was grafologie populair en ook daar heb ik cursussen voor gevolgd. In de Marine was er veel ruimte om zaken uit te proberen. En vandaar dat ik niet alleen keek naar validatieprogramma's. Klinische methoden waren volop in zwang, en werden ook bij de Marine gebruikt. Maar al lezend en experimenterend leerde ik het vak.

Het was duidelijk dat het onderzoek zich moest richten op het correleren van testcores met opleidingsresultaten. En langs die weg moest worden vastgesteld welke combinaties van tests het beste het opleidingsresultaat zou kunnen voorspellen.

Dat vergde heel veel rekenwerk. Aanvankelijk moest dat allemaal met de hand, en dat kostte enorm veel tijd. Van der Giessen ontdekte een mechanische rekenmachine. Daarmee kon het aanmerkelijk sneller, maar het bleef tijdrovend. Ik bemerkte al snel dat je elke correlatiecoëfficiënt 2x moest uitrekenen. Als bij het invoeren van de scores fouten werden gemaakt gaf dat grote afwijkingen.

In die tijd las ik dat bij de Amerikaanse strijdkrachten in WOII veel psychologen werden aangetrokken voor het rekenwerk. In Voorschoten waren de psychologen en werkstudenten niet voor 100% bezet met selectiewerk. Het lag voor de hand hen in te schakelen bij het rekenen, maar dat ging niet altijd van harte. Vooral de werkstudenten wilden de tijd die over was liever gebruiken voor hun studie.

In 1954 en 1955 konden voor een aantal, vooral technische opleidingen, multiple correlaties worden berekend. Via de Wherry- Doolittleformule werd de meest gunstige combinatie van tests vastgesteld. Veel aandacht werd gegeven aan crossvalidatie, om kansfluctuaties te voorkomen. De combinaties correleerden in de orde van .60. Het was op dat moment nog niet mogelijk om vast te stellen of het nog beter zou kunnen, maar het was in ieder geval bevredigend, Van der Giessen heeft een belangrijk deel van dit werk gepubliceerd in zijn dissertatie.

Er werden geen officiële cuttingscores vastgesteld. Wel werd middels een figuur zichtbaar gemaakt wat de kansen op succes waren die past bij een bepaalde testcore. Ook werd een figuur gemaakt waarin zichtbaar was hoeveel kandidaten op een bepaald tijdstip waren aangenomen en hoeveel plaatsen nog open stonden. De selectieofficier kon zodoende zien of hij meer of minder streng moest zijn.

In de loop van 1955 kreeg het onderwerp betrouwbaarheid van tests meer aandacht. Bij de landmacht had van der Vleugel itemanalyses gemaakt van de Progressive Matrices, waarbij bleek dat er nogal wat items waren die te weinig differentieerden. We besloten een uitvoerig onderzoek te doen voor de marinepopulatie voor de totale testbatterij. Gebruik werd gemaakt zowel van de splithalfmethode als van test-retest, zowel voor beroeps als dienstplichtig personeel. Amerikaanse auteurs (bijv. Guilford) vonden dat .90 een bevredigend niveau van betrouwbaarheid is (voor paper and pencil tests). De door ons gevonden correlaties waren lager, meestal in de orde van .7 à .8. Dat bracht ons tot de conclusie dat het mogelijk moest zijn een meer efficiënte batterij te ontwikkelen. De Marine had veel technische opleidingen. De test voor technisch inzicht was een zeer belangrijke predictor. Bij itemanalyse bleek dat ongeveer de helft van de items te gemakkelijk waren en dus weinig bijdroegen om te differentiëren tussen goede en minder goede kandidaten. Ook had de test te veel een speed karakter.

We besloten om eerst deze test te verbeteren. Stap 1 hield in dat alle items afzonderlijk werden gerelateerd aan de resultaten van de opleidingen. Dit leidde tot de conclusie dat 25 van de 50 items konden worden gehandhaafd.

Vervolgens werden 81 nieuwe items gezocht. We konden gelukkig beschikken over parallelversies van de Amerikaanse strijdkrachten. De nieuwe items werden uitgetoetst op de leerlingen van een groot aantal technische scholen en bedrijfsopleidingen in Nederland. Correlaties werden berekend met schoolresultaten en tevens werden de items gecorreleerd met de totaal score voor 131 items. Op basis van de onderzoeksresultaten werden 50 items gekozen. Zo ontstond de nieuwe test: TTI 1959. (zie artikel in Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie).

In diezelfde periode werd ook begonnen met het vervangen van de andere tests uit de van de Engelse Marine overgenomen batterij. Daarbij werd aangesloten bij de aanpak ontwikkeld door Amerikaanse psychologen zoals Guilford en Thorndike: de "multiple factor" benadering. De Engelse batterij was ontwikkeld in de dertiger jaren. De Amerikanen hadden in de veertiger jaren veel ervaring met testconstructie gekregen. De nieuwe marinebatterij bestond uit zeven tests. Ze hadden een duidelijk "power karakter". De moeilijkheid van de items was beter afgestemd op de marinepopulatie. Gehoopt werd dat hierdoor de predictiekwaliteit zou verbeteren. Besloten werd een factoranalyse te verrichten op de oude en nieuwe batterij. Die zou moeten laten zien dat de nieuwe tests hogere ladingen hadden op de door ons belangrijk geachte factoren. Bovendien zou dit helpen bij het omzetten van predictieformules van de oude naar de nieuwe situatie. Een factoranalyse met 19 variabelen was toentertijd een omvangrijk karwei. Als we dat met de hand zouden doen, zouden we wekenlang moeten rekenen. Maar we hadden inmiddels ontdekt dat het Mathematisch Centrum in Amsterdam over een computer beschikte. Er werd een afspraak gemaakt met de rechterhand van de hoogleraar-directeur. De discussie bleek niet zo gemakkelijk te zijn. Het Mathematisch Centrum gebruikte wiskundige termen. Ik had mijn terminologie opgepikt uit Amerikaanse boeken. (Thorngerson), zodat er aanvankelijk nogal wat spraakverwarring was. Maar redelijk snel kwamen we er toch uit. De computer zou gaan rekenen in het weekend. Hoelang het zou duren was niet duidelijk.

Het ging echter allemaal goed. De resultaten zijn gepubliceerd in het Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie.

In die tijd werd een groot NATO congres georganiseerd in Parijs. Franse collega's werden door hun overheid aangespoord om zoveel mogelijk Franstalige bijdragen te leveren. Er moest ook een Nederlandse bijdrage zijn en ik werd in de gelegenheid gesteld mijn verhaal over de factoranalyse daar te presenteren.

Voor elke spreker werd er een discussant gezocht. In mijn geval bleek dat Guilford te zijn. De tekst van de lezing en van de discussie werden gepubliceerd in boekvorm. (Defense Psychology, Pergamon Press 1961)

Het was voor mij een bijzondere ervaring Guilford in levende lijve te ontmoeten, nadat ik zijn boeken zeer intensief had bestudeerd.

In 1960 ging ik naar Hoogovens. Eerst werkte ik daar halftime, maar vanaf 1961 werd dat fulltime.

Bij Hoogovens had van der Giessen de GATB geïntroduceerd, een testbatterij die was ontwikkeld voor de US Employment Service. Deze tests hadden een duidelijk speedkarakter. Ons onderzoek met twee batterijen had niet alle vragen opgelost. Een probleem was dat we voor een aantal factoren maar twee tests in het onderzoek hadden opgenomen. Guilford had daar ook een opmerking over gemaakt. Nu we, dank zij inschakelen van het Mathematisch Centrum met grotere correlatie-matrices konden werken leek het wenselijk een groter opgezet onderzoek te doen. We vonden collega's bereid hier aan mee te werken (Universiteit Groningen: GIT, en TIB: IPAT, en ook het bureau van de Landmacht). Het was mogelijk om aan een grote steekproef alle tests af te nemen. Ook dit onderzoek is gepubliceerd in het Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie

Bij het vernieuwen van de testbatterij werd ook gekeken of andersoortige variabelen moesten worden opgenomen, waarbij we vooral dachten aan persoonlijkheid en beroepsinteresse.

Indertijd kreeg ik het boek van Cattell in handen, waarin uitvoerige factoranalyses werden beschreven. Dat had uiteindelijk geleid tot de 16PF-test, zestien variabelen die het hele domein van de persoonlijkheid zouden afdekken. Ik was onder de indruk van dit werk, en er werd besloten deze test te vertalen. Samen met Pieter Drenth en Arie Gravenstein werd dit gedaan, waarbij veel aandacht werd gegeven hoe dit op een zorgvuldige manier kon gebeuren. De vertaalde test werd afgenomen aan een grote groep militairen. Maar toen we onze analyses hadden gemaakt werden we teleurgesteld. De psychometrische kwaliteiten waren onbevredigend.

We besloten er een artikel over te schrijven, maar vonden dat we Cattell gelegenheid moest geven commentaar te leveren.

Cattell reageerde heel boos. Hij had geen toestemming gegeven om zijn test te vertalen, en dreigde met stappen van zijn uitgever. In die situatie hebben wij afgezien van publicatie.

Aan het eind van de vijftiger jaren kwam er een verandering in de Amerikaanse selectieliteratuur. In het begin van de vijftiger jaren speelde vooral de discussie over klinisch vs statistisch. Die werd in Amerika al gauw beslecht in het voordeel van de predictie benadering. Daarop volgde een periode waar gezocht werd naar meer en betere predictoren. Dat hadden we ook bij de Marine gedaan. Daarbij was de gedachte dat dit zou leiden tot betere voorspelling van praktijkprestaties. Bij de Marine hield dat in dat we dan duidelijk boven de .6 uit zouden komen. Er was veel literatuur die daarbij hielp. Maar aan het eind van de vijftiger jaren kwamen er kritische geluiden. Men signaleerde dat .60 de bovengrens leek te zijn als het ging om het voorspellen van opleidingsresultaten. En als het ging om de mening van de chefs leek het erop dat correlaties bijzonder laag waren. In een publicatie werd gesproken over "Ierse 'correlaties, 0.06-o'six, 0.09-o'nine'" Dat hield in dat zulke beoordelingen vrijwel onvoorspelbaar zijn.

In die tijd wilde de Marine de beoordelingssystemen voor officieren en onderofficieren kritisch laten doorlichten. Er werd een commissie ingesteld bestaande uit de commandant van het MOC, kolonel Crommelin, Langelaar en ik. Langelaar was in die tijd bezig met zijn doctoraal scriptie, die ging over personeelsbeoordeling. Ikzelf besteedde nogal wat tijd

aan bestuderen van de Amerikaanse literatuur. Ook kon ik wat nader onderzoek doen met beoordelingen die bij het bureau officieren in het archief waren opgeborgen. Het werd al snel duidelijk dat er veel problemen waren. Ik raakte geboeid door wat ik las, en oppikte uit gesprekken. Ik realiseerde me dat predictie alleen goed mogelijk was als er valide en betrouwbare beoordelingen waren, en dat het belangrijk was daar meer onderzoek naar te doen. Zo ontstond het idee daar een proefschrift over te schrijven. Ik heb daar de laatste twee jaar bij de Marine en de eerste twee jaar bij Hoogovens aan gewerkt. In maart 1963 promoveerde ik bij Waterink.

Verbreiding van het werkterrein

Al spoedig deed zich de mogelijkheid voor om het werkterrein te verbreden. Selectie bleef het hoofdgebied, maar er waren interessante mogelijkheden om ook andere onderwerpen op te pakken. Bij mijn zoeken naar Amerikaanse literatuur vond ik het boek “the American Soldiers”, waarin de activiteiten van sociaal psychologen en sociologen in de tweede wereldoorlog werd beschreven. Het was fascinerend om te ontdekken dat ook heel andere onderzoeksmethoden konden worden gebruikt.

Het leek voor de Marine een interessante vraag om meer te weten te komen waarom mensen marineofficier wilden worden. Daartoe heb ik een vragenlijst ontwikkeld die werd voorgelegd aan beroeps- en dienstplichtigen die werden gekeurd voor de officiersopleiding. Dat leidde tot mijn eerste publicatie. Die werd geplaatst in het Marineblad.

In 1955 kwam Pieter Drenth in Voorschoten om zijn dienstplicht te vervullen. Al spoedig werd hij in de gelegenheid gesteld om een onderzoek te doen en daarover een proefschrift te schrijven: een onderzoek naar de motieven bij het kiezen van een beroep. Hij promoveerde in 1960.

Daarmee kwam een uitbreiding van het domein op gang. Niet alleen werd gekeken naar selectie maar nu werd ook onderzoek gedaan om de werving te ondersteunen.

Vrij kort nadat ik wetenschappelijk ambtenaar werd, ging ik een deel van mijn tijd besteden bij de Inspectie Onderwijs. Die zetelde in Den Haag op het Nassaplein. De inspecteur was Schout bij Nacht van Erkel. Hoofd van het bureau was kolonel Stegeman (die later bevelhebber van de Zeestrijdkrachten werd).

Ik werd eerst naar een cursus bij Berenschot gestuurd. Het programma was in hoge mate gebaseerd op het door Amerikaanse psychologen ontwikkelde “Training within Industry”. De cursus concentreerde zich op het analyseren van taken, maar vooral op het aanbieden van lesstof. De methode die ik daar heb geleerd, heb ik in mijn verder loopbaan voortdurend gebruikt bij het voorbereiden van lezingen en colleges.

Bij de inspectie heb ik mij vooral bezig gehouden met opleidingen waar zich problemen voor deden. Zo worstelde de telegrafie-opleiding met een laag rendement. Dit probleem was ernstig omdat de vloot kampte met een tekort aan telegrafisten, en de werving er niet in slaagde meer kandidaten te rekruteren. Er moest daarom gezocht worden naar mogelijkheden om de uitval in de opleiding te beperken. Ik kreeg opdracht om samen met de commandant en de opleiders te zoeken naar oplossingen.

Dit werk was duidelijk anders dan wat ik bij de psychologische dienst gedaan had. Als het om selectieproblemen ging kon ik van alles vinden in de (Amerikaanse) literatuur. Maar

over opleiding was aanzienlijk minder geschreven. Hier moest je veel meer je eigen weg vinden. Het werken bij de Inspectie was veel meer advieswerk. Het structureren van selectieprocessen was een taak van de eigen afdeling. Daar was je zelf verantwoordelijk voor het vinden van oplossingen. Maar nu had je te maken met problemen van anderen, en moest je anderen helpen die problemen op te lossen.

Het karakter van het werk veranderde.

Een andere opdracht die ik bij de Inspectie uitvoerde was het kritisch doorlichten van de eerste militaire vorming, en daarover een rapport schrijven.

De derde periode. 1961 en later.

De tweede periode eindigt met het opheffen van het opkomstcentrum in Voorschoten. De derde periode begint met de oprichting van de afdeling Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek.

Daarmee krijgt de door Langelaar ingezette transformatie van selectieadvieswerk naar sociaal wetenschappelijk onderzoek- en advieswerk zijn beslag.

Selectie blijft een belangrijke taak, maar nu als onderdeel van een veel groter geheel, binnen de Directie Personeel.

Bijna een jaar voor deze overgang had ik de Marine verlaten. Voor de geschiedschrijving zijn twee rapporten van belang: het jubileumboek dat 25 jaar later verschijnt, en een geschiedschrijving van van Borselen dat eveneens bij het jubileumboek wordt gepresenteerd.

Nabeschuiving.

Geeft dit stukje geschiedenis inzicht in de snelle groei van het aantal psychologen? Een aantal punten verdienen te worden aangestipt. Allereerst is opvallend hoe snel psychologie bij de Marine een geaccepteerde zaak werd. Psychologische tests waren al heel snel een vanzelfsprekend onderdeel van de selectieprocedure. En toen later afgestudeerde psychologen beschikbaar waren, werden die al direct ingeschakeld bij uiteenlopende problemen. Psychologen hoefden hun domein niet te veroveren. Het ging veel meer om een gezamenlijke ontdekkingsstocht om uit te vinden wat psychologen konden bijdragen. Opvallend is dat psychologen van het begin af zich presenteerden als psycholoog. De ontdekkingsstocht was van individuen. Maar die individuen identificeerden zich met het psycholoog zijn.

Er was ook veel onderling contact.

Een tweede punt is de invloed van de Amerikaanse psychologie. Tijdens onze studie hadden we nog maar weinig gehoord van wat er zich in Amerika had afgespeeld in WO II. Onze docenten stamden duidelijk uit de Europese traditie. Maar binnen de Marine ontdekten we dat de Amerikanen een zeer grote voorsprong hadden opgebouwd. De groei van het aantal psychologen had zich daar veel eerder ingezet. En binnen de strijdkrachten waren er zeer omvangrijke projecten uitgevoerd. De literatuur werd gedomineerd door Amerikaanse publicaties. Amerikaanse collega's waren zeer genereus als het ging om het

delen van kennis. Nederlanders hebben daar van geprofiteerd. Het hielp ons om opdrachtgevers beter te bedienen.

Intrigerend is de relatie tussen universiteiten en de Marinepsychologen. Heel veel psychologen die hun loopbaan begonnen bij de Marine schreven een proefschrift, en veel van hen volgden later een academische loopbaan. De laatste decennia proberen universiteiten zich vooral te profileren middels onderzoek en publicaties in internationale tijdschriften. Kennis produceren staat voorop. Maar kennisbenutting krijgt bij universiteiten maar bescheiden aandacht. Hier valt nog veel te winnen. Veel menselijk gedrag vindt buiten laboratoria plaats, en hoewel het methodologisch moeilijk is zulk gedrag te bestuderen kunnen studies veel bijdragen aan het verrijken van het vakgebied. Het is nog steeds indrukwekkend om te zien wat de bijdragen van Amerikaanse psychologen in WOII heeft gedaan voor de ontwikkeling van de psychologie.

Geschiedschrijving besteed veel aandacht aan coryfeeën. Dat zijn bijna altijd prominente onderzoekers en theoretici.

Maar voor de ontwikkeling van de psychologie bij de Marine is de bijdrage van een “netwerker” – Langelaar van zeer grote betekenis geweest. Hij was bijzonder goed in staat om in gesprekken met de Marineleiding te ontdekken hoe psychologen iets zouden kunnen bijdragen aan het oplossen van problemen. En op die manier heeft hij heel veel jonge collega’s gelanceerd en daarmee geholpen een loopbaan op te bouwen. Er zijn in de samenleving nog steeds psychologen die in een positie verkeren waar ze jonge collega’s heel goed op gang kunnen helpen. Ook vanuit de praktijk is het mogelijk een bijdrage aan de wetenschap te leveren.

Bijlage I. Het MOC Voorschoten in 1953

Het MOC verrichtte alle keuringen voor het Marinepersoneel. Daarbij ging het om beroepsofficieren, beroepsschepelingen, dienstplichtige officieren en dienstplichtige schepelingen. Verder waren er Marva’s – zowel officieren als schepelingen. In het totaal ging het om 10.000 personen per jaar.

De keuringsprocedure omvatte twee duidelijk gescheiden componenten. Er was een medisch onderzoek, inclusief een psychodiagnostisch onderzoek. Dit laatste omvatte de bepaling van intelligentie en stabiliteit. Hierbij werd gebruik gemaakt van de Wechsler en van de Rorschach. Over de bepaling van de stabiliteit hebben twee psychiaters een proefschrift geschreven: Lely en Lingbeek.

De kandidaten moesten ook deelnemen aan een psychologisch onderzoek. Dat werd uitgevoerd door de Psychologische Dienst. In 1953 was het hoofd van deze dienst LTZ 1 Smit. Er werd gebruikt gemaakt van een schriftelijke testbatterij (Sp 1 tot en met Sp 7) de afname geschiedde door dienstplichtige matrozen o.l.v. een sergeant Marva. (Meulenbelt) De beroepsmilitairen werden daarna geïnterviewd, en moesten vaak nog een observatietest doen (Wiggly blok, Alexander Test). Dit werd gedaan door een officier LTZ2 OC (v Steyn) en werkstudenten (Andries Sanders en Jan de Zeeuw) en mijzelf. Die schreven een kort advies.

Voor de beroepsofficieren ging het advies naar een commissie onder voorzitterschap van de commandant van het Koninklijk Instituut voor de Marine.

Voor de schepelingen ging het naar de selectieofficier, die besliste over aanname of afwijzen. Van der Giessen was Hoofd Selectie.

Voor de kandidaten die een opleiding Ambachtschool-Houtbewerking hadden gevolgd was er nog een bankwerkttest. Ze moesten een paswerkstukje maken. Er was een sergeant torpedomakers die het resultaat beoordeelde.